

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА ЗМІСТ КАТЕГОРІЇ „ІНТЕРЕС”

Чепис О. І.,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри цивільного права
юридичного факультету

ДВНЗ „Ужгородський національний університет”

Стаття присвячена аналізу наукової літератури щодо змісту категорії „інтерес”. Розглянуто еволюцію поглядів на дану проблему. Обґрунтовано положення про те, що незважаючи на значний плюралізм думок та підходів, інтерес виникає саме з потреби, яка має соціальне значення та залежить від рівня розвитку суспільства, стану науки, культури і т.д. Тобто інтерес є прагненням суб'єкта задовольнити потребу соціального характеру.

Ключові слова: інтерес, благо, потреба, користь, мета.

Статья посвящена анализу научной литературы относительно содержания категории „интерес”. Рассмотрена эволюция взглядов на данную проблему. Обосновано положение о том, что невзирая на значительный плюрализм мыслей и подходов, интерес возникает именно из потребности, которая имеет социальное значение и зависит от уровня развития общества, состояния науки, культуры, и так далее. То есть интерес является стремлением субъекта удовлетворить социальную потребность.

Ключевые слова: интерес, благо, потребность, польза, цель.

The article is devoted the analysis of scientific literature in relation to maintenance of category „interest”. The evolution of looks is considered to this problem. Grounded position that without regard to considerable pluralism of ideas and approaches, interest arises up exactly of necessity, which has a social value and depends on the level of development of society, state of science, culture, et cetera That interest is aspiration of subject to satisfy the necessity of social character.

Keywords: interest, blessing, necessity, benefit, purpose.

Інтерес є атрибутом життєдіяльності людини. „Нав'язність інтересу необхідна при будь-якому діянні: дія без інтересу є такою ж нісенітницею, як дія без мети, вона психологічно неможлива” [1, с.160]. Категорія інтересу досліджувалася різними науками: філософією, соціологією, психологією, економікою, юриспруденцією та іншими. Але не до кінця з'ясованим залишилося запитання: якою ж є сутність інтересу? На нашу думку, дати відповідь неможливо без дослідження еволюції підходів до розуміння даної категорії, а також вивчення і осмислення її філософського поняття. Адже філософія своєю духом покликана розробляти загальне та цілісне бачення складних багатограних явищ і світу в цілому [2, с.173].

Розробкою проблеми інтересу займалися С.Алексєєв, О.Вінник, Ю.Гамбаров, В.Грибанов, Р.Гукасян, І.Дзера, Р.Іеринг, О.Юффе, Д.Керімов, О.Кімов, Н.Кляус, М.Коркунов, О.Малько, М.Матузов, С.Михайлов, М.Першин, З.Ромовська, Ю.Тихомиров, Н.Улаєва, К.Ушинський, А.Хакімулін, Д.Чечот, Г.Шершеневич, О.Юрченко та ін.

Вживання категорії „інтерес” при визначенні таких феноменів як держава та право спостерігається вже на початкових етапах їх пізнання. У концепціях античних мислителів держава постає як вираз загального інтересу всіх його членів. Розуміння політики як галузі прояву людських інтересів властиве, наприклад, Платону та Арістотелю. Знаходячись під впливом їх переконань, Цицерон визначав державу як справу народу, розуміючи під ним багато людей, пов'язаних між собою єдністю в питаннях права та спільністю інтересів [3, с.208]. Давньоримський юрист Ульпіан першим запропонував розглядати інтерес як основний критерій розподілу права на публічне і приватне. Публічне право належить до становища держави; приватне – користе окремих осіб. Під словом „користь” тут мається на увазі саме інтерес. Згодом інтерес почали закріплювати в стандартних формулах як підставу того або іншого становища, наприклад „Inter - est rei publicae quod homines conserventur (на користь держави, щоб людям був забезпечений захист)” і

т.д. [4, с.136].

У західноєвропейській правовій думці категорія інтересу досить часто зустрічається в працях Д.Дідро, К.Гельвеція, Г.Гегеля, Ф.Регельсберґера, Р.Іеринґа, Г.Еллінека та багатьох інших. У цьому легко переконатися звернувшись, наприклад, до робіт Д.Дідро, який відзначав, що коли говорять про інтерес індивіда, групи, нації – „мій інтерес”, „інтерес держави”, „його інтерес”, „їх інтерес” - це слово значить щось потрібне або корисне для держави, для особи і т.д. На думку К.Гельвеція, „єдиною рушійною силою для нас є інтерес” [5, с.355]. Він однозначно тлумачить інтерес як атрибут людського життя, його вирішальну умову, головне правило і закон. Фізична чутливість по відношенню до середовища породжує специфічний мотив діяльності, думок і прагнень людини - інтерес. Головне у змісті інтересу визначається багатоманітними людськими потребами, ними породжується і їх відображає. Інтерес, як і набуті людиною погляди, переконання та орієнтації, формується суспільством – ось глибокий і цінний висновок К.Гельвеція.

Г.Гегель у „Філософії духу” пише про те, що „нічого не здійснюється ... без інтересу” [6, с.121]. Він стверджує, що „найближчий погляд в історію переконує нас у тому, що дії людей впливають з їх потреб, їх пристрастей, їх інтересів...і лише вони відіграють головну роль” [6, с.124]. Гегель робить висновок: „вимога, щоб людина була позбавлена інтересу, позбавлена можливості задоволення, ... Людині слід реалізувати свою свободу, в цьому полягає її діяльність” [6, с.143]. Категорія інтересу використовується ним майже так само активно, як і категорії свободи та закону. Інтерес тут виступає атрибутивною властивістю індивіда та його життєдіяльності.

Теоретичний статус категорія „інтерес” отримала в роботах німецького правознавця Р.Іеринґа, якого справедливо вважають засновником юриспруденції інтересів. Його теорія інтересів створена як альтернатива волювій теорії. „Якщо б воля була метою права, то якзначення мали би права в руках осіб, позбавлених волі

(дітей, божевільних). Вони б не змогли досягти своєї мети, це як окуляри для сліпих”[7,с.8]. Основна ідея теорії інтересів полягає в тому, що формальна “силова” складова правабез змістовного елементу(інтересу) є пустою і нежиттєздатною.

К.Маркс і Ф.Енгельс також розглядали ряд проблем, пов'язаних із категорією інтересу. Вони доводили, що інтерес існує незалежно від ідеї, об'єктивно по відношенню до неї, а також що всяка ідея є віддзеркаленням того або іншого інтересу. “Ідея неодмінно осоромлювала себе, як тільки вона відділялася від інтересу” [8,с.160]. Тобто ідея, що не відображає реальний інтерес, терпить поразку. Дійсний, а не штучно створений, інтерес є рушійною силою історії. Держава, - відзначали К.Маркс і Ф.Енгельс, - є та форма, в якій індивіди, що належать до пануючого класу, реалізують загальні інтереси... [8,с.161].

Що ж складає зміст категорії “інтерес”? Для того, щоб дати відповідь на поставлене запитання, спробуємо розглянути основні підходи до розуміння природи інтересу, представлені в юридичній та філософській літературі: 1) інтерес – потреба; 2) інтерес – мета; 3) інтерес – благо; 4) інтерес – соціальна потреба; 5) інтерес – діяльна позиція.

1. Інтерес – потреба. Вирішення питання зв'язку інтересу з потребою виражається формулою: інтерес є потреба. Потреби - це те, що є об'єктивно необхідним для суб'єкта. “Що таке потреби людини? Це об'єктивні прагнення, що відображають необхідний зв'язок, залежність людини від природи та від суспільства”[9,с.56]. Засновник утилітаризму англійський юрист І.Бентам, відкидаючи ідею природних прав і теорію суспільного договору, визнавав єдиним виправданням для влади, для політичних і правових перетворень людські потреби, а більш конкретно - користь і задоволення. Загальна схема діяльності при такому підході постає у вигляді: потреба → діяльність → потреба[10,с.312].

До атрибутів потреби належать її властивості бути: ставленням організму до навколишньої реальності, виразом його об'єктивних вимог; джерелом, імпульсом активності; умовою формування інтересу, мотиву та мети дій. Розуміння потреби як необхідності певних умов життєдіяльності є традиційним і найбільш поширеним. Опинившись у стані незадоволеності та внутрішньої напруги, цілком природно людина починає відчувати бажання позбутися його. На думку С.Рубінштейна, потреби людини є початковими імпульсами до діяльності: завдяки їм вона виступає як активна істота[11,с.522].

Найвідоміша класифікація людських потреб належить видатному американському психологу, засновнику гуманістичної психології А.Маслоу. Згідно його теорії всі людські потреби можуть розглядатися компонентами ієрархічної системи. Основу її утворюють фізіологічні потреби. Потреба в самоактуалізації ставиться на вершину піраміди потреб[12,с.79]. Відмінність інтересу від потреби вбачається в тому, що категорія інтересу нерозривно пов'язана з інтелектуальною діяльністю людини, тоді як потреба не володіє такою ознакою.

Потреба та інтерес, - пише В.Грибанов, - не одне і те ж. Потреба завжди є усвідомленою об'єктивною необхідністю, обумовленою матеріальним життям суспільства. Інтересом же є відображена потреба, необхідність, що пройшла через свідомість людей і яка прийняла форму усвідомленого спонукання. Саме складність процесу формування інтересу та його залежність від багатьох обставин об'єктивного та суб'єктивного характеру пояснюють, чому інтереси діючих суб'єктів (людей, їх груп і навіть класів) не завжди точно відповідають об'єктивним потребам[13,с.233].

Суть їх співвідношення в тому, що всякий інтерес

виражає певну потребу, але не всяка потреба актуально виражена у формі інтересу. Чинником, що перетворює, пересуває потребу на рівень інтересу є мотив. У мотивації проявляється власне суб'єктивність, що полягає не в безособовому знанні, володінні інформацією, а в упередженому ставленні суб'єкта. Він не є єдиним і не у всіх життєвих ситуаціях відіграє визначальну роль. Інтелект, залишаючись сутнісною властивістю людини, не забезпечує навіть на рівні індивіда, розумність всіх її вчинків. Психіка людини містить у собі свідоме та несвідоме. На кожному з цих рівнів психіки обробляється та зберігається величезна кількість інформації. Взаємодіючи зі світом, суб'єкт усвідомлює тільки частину отриманої інформації. “Я” не у всьому є господарем свого внутрішнього світу. Цей світ невичерпний і людина залишається загадкою для самої себе. Ось чому значна частина дій, що вчиняються суб'єктом, не контролюється та не керується його свідомістю. Набагато частіше, ніж того хотілося б, людина сама не знає, чого вона хоче, не справляється зі своїми бажаннями, у тому числі несвідомими, гріховними і в результаті сама не відає того, що творить[14,с.102].

Схожу думку висловлює В.Мадісон. Він вважає, якщо потреба орієнтована передусім на предмет її задоволення, то інтерес спрямований на ті соціальні відносини, від яких залежить розподіл матеріальних і духовних цінностей. Коли досягнутий певний рівень задоволення потреб, на перший план виступають інтереси як претензії на рівень потреб, що склався, або як прагнення до якісних змін умов життя. Перетворення потреби в інтерес, а інтересу на мету є найвищим рівнем мотивації до суспільно корисних дій. Потреби та інтереси виробляють диспозицію особи, її поведінку. Інтерес можна вважати способом укріплення суспільних відносин[15,с.23].

Будь-який інтерес відрізняється від потреби тим, що містить у собі елемент усвідомлення. По-суті, потреба, яка проходить обробку свідомістю, стає інтересом. І першим ступенем цього усвідомлення є саме особистий інтерес. Отже, з цієї точки зору, якщо ми прагнемо виправити наші справи в економіці, зробити наше життя цивілізованішим, нам не обійтись без перегляду ціннісних уявлень про співвідношення індивіда і суспільства, про роль заповзятливості й ініціативи, індивідуального, приватного інтересу.

2. Інтерес – мета. Мета задає діяльності стійку спрямованість і організованість. На відміну від мотиву, який, як правило, не повною мірою усвідомлюється, мета завжди усвідомлюється самим суб'єктом. Інакше вона вже не мета[16,с.434]. Важливо підкреслити, що мотив і мета не обов'язково співпадають, точніше - однозначно відповідають одне одному. Така ситуація можлива тому, що діяльність може бути полімотивованою і в цьому випадку одна і та ж мета може відповідати різним мотивам. За допомогою мотиву потреба конкретизується до рівня мети, досягнення якої повинно забезпечити задоволення потреби. Мотив задає зону цілей і здійснює т.зв. “наведення” на мету. “Коли мета співпадає з потребою, тоді діяльність набуває ідеально цілеспрямований характер, а сама потреба, яка тепер уже існує як деякий синтез, як мета-потреба, перетворюється на стійкий усвідомлений інтерес[17,с.373]. На нашу думку, варто відзначити, що мета не може входити у зміст інтересу, а є об'єктом, на який інтерес направлений.

3. Інтерес – благо. Частина вчених під інтересом розуміє саме благо[18,с.52]. Але, на наш погляд, розуміння інтересу як блага позбавлене логічного змісту, оскільки об'єктом (предметом) інтересу, як правило, є досягнення якогось певного блага, користі. А якщо сам інтерес є благом, то виходить, щовінмає об'єктом самого себе або ж направлений на себе (має на меті само-

го себе[19,с.12]). Нам видається можливим говорити про благо як про предмет інтересу, який стає таким завдяки своїй здатності задовольняти інтереси і потреби суб'єкта[19,с.13]. В цьому і полягає цінність майнового або немайнового блага для суб'єкта.

4. Інтерес – соціальна потреба. Із цієї точки зору цілком доцільно навести твердження Р.Гусака. Вчений виходить із того, що інтерес - це потреба особливого виду, “соціальна потреба або потреба, обумовлена соціальними умовами життя”[20,с.9]. Потреба - ця певна взаємодія організму із зовнішнім матеріальним середовищем, що характеризується фізичною залежністю суб'єкта від умов існування, яка властива як людині, так і тварині. Тому мова повинна йти про потребу, властиву людині як соціальному суб'єкту, тобто про потребу, що має соціальний характер. Саме така потреба виступає як інтерес. “Тільки про розумну істоту говорять, що вона виявляє до чого-небудь цікавість. Істоти, позбавлені розуму, мають тільки фізіологічні потреби” [21,с.242].

Під соціальним характером мається на увазі соціальне значення та оцінка потреби, що стала інтересом. Завдяки цьому навіть фізичні потреби набувають соціальну значущість. Наприклад, людині потрібен не просто одяг для захисту від холоду, але їй потрібен модний одяг, що відображає її статус, оскільки саме ця обставина має соціальне значення. Завдяки суспільному середовищу потреби суб'єкта набувають соціального характеру. Тому видається вірною думка про те, що інтереси - це потреби, що мають соціальний характер[22,с.20].

Наявність інтересів властива не тільки людині, але й іншим соціальним суб'єктам. Дійсно, інтереси мають місце у суспільних утвореннях, у суспільних групах і в суспільстві в цілому. Співвідношення між потребою та інтересом проявляється, по-перше, в тому, що категорія інтересу за своїм об'єктом не співпадає з категорією потреби. Потреба суб'єкта є необхідністю, тобто фізичною залежністю від матеріальних благ, властивою як людині, так і тварині. Інтерес же має своїм змістом потребу соціального характеру, тому предметом інтересу можуть бути як матеріальні, так і нематеріальні блага, причому матеріальні блага мають цінність в результаті дії суспільних економічних (товарно-грошових) відносин.

5. Інтерес – діяльна позиція. З цієї точки зору досить переконливою та перспективною бачиться позиція А.Ханіпова, виражена ним таким чином: потреба як внутрішня спонукальна сила діяльності виступає одним із джерел інтересу, внаслідок чого спрямованість на задоволення потреб складає невід'ємну сторону інтересу. Проте з визнання даного факту ще не виходить висновку, ніби потреба і є інтерес, і що між цими поняттями немає істотної відмінності. Їх не можна ізолювати один

від одного, протиставляти один одному, але не можна і ототожнювати”[23,с.81]. Його власне розуміння інтересу спирається безпосередньо не на потребу, а на суспільне ставлення. “Властива всякому соціальному суб'єкту діяльна позиція, що виражає його вибіркоче ставлення до об'єктивних можливостей, тенденціям суспільного розвитку, і є інтерес”[23,с.81]. Інакше кажучи, потреба складає зміст інтересу.

Отже, сила інтересу вимірюється готовністю суб'єкта вчинити дії, направлені на об'єкт. Залежність є передумова, необхідна умова здійснення дії, сама ж дія є засіб задоволення потреби і пред'явлення свого інтересу іншим суб'єктам. “Якщо дії щодо об'єкта, від якого я залежу, з боку інших суб'єктів йдуть мені на користь, то наші інтереси співпадають. Якщо вони супроводжуються шкідливими для мене наслідками, то мій інтерес порушується, і я встаю перед вибором: захищати його або зазнати різних поразки. Конфлікт інтересів і узгодження інтересів є по суті питання співвідношення цінностей і правил поведінки, алгоритмів діяльності суб'єктів в умовах співжиття” [13, с.244].

Таким чином зі змісту вищенаведених підходів щодо природи поняття “інтерес” слідує, що однією з найважливіших характеристик інтересу як елемента суспільного відношення та діяльності є саме спрямованість суб'єкта на предмети, що мають значення в плані задоволення його потреби. Ознака спрямованості суб'єкта повною мірою відповідає етимологічному значенню терміну “інтерес”. Мабуть, не випадково пред'являють різних концепцій інтересу включають спрямованість суб'єкта в число істотних ознак інтересу. Інтерес не тільки направляє увагу та діяльність суб'єкта, він спонукає до активності, виконуючи роль рушійної сили. В єдності цих двох характеристик полягає суть інтересу[24,с.20]. Як вдало зазначає Р.Гусака: “суспільні потреби не можуть проявити себе інакше, як через відносини і у відносинах. Якщо природні, біологічні потреби мають природні шляхи і свій вираз у фізіологічних процесах, то суспільні потреби мають шляхи, що історично склалися, - суспільні відносини ..” [20,с.23].

Отже, наведений вище аналіз наукової літератури щодо змісту категорії інтересу, приводить нас до цілком логічного висновку про те, що не зважаючи на досить значний плюралізм, інтерес виникає саме з потреби, яка має істотне соціальне значення та залежить від рівня розвитку суспільства, стану науки, культури і т.д. Перехід суспільства на якісно нові рівні, прогрес в усіх сферах життєдіяльності призводить до виникнення все нових потреб, а отже й інтересів. Саме тому, чітко підтримуємо твердження та наведені аргументи щодо того, що інтерес є прагненням суб'єкта задовольнити соціальну потребу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баранов В. М. Истинность норм советского права. Проблемы теории и практики / В. М. Баранов. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1989. – 244 с.
2. Яковенко И. Г. Российское государство: национальные интересы, границы, перспективы / И. Г. Яковенко. – Новосибирск : Сибирский хронограф, 1999. – 254 с.
3. Біленчук П. Д. Філософія права: навч. посіб. / П. Д. Біленчук, В. Д. Гвоздецький, С. С. Сливка; за ред. П. Д. Біленчука.- К.: Атіка, 1999. - 412 с.
4. Латинский словарь юридических терминов и выражений / сост. В. А. Миасова, И. Ю. Губина.- Ростов н/Д : Феникс, 2000. – 320 с.
5. Гельвеций К. А. О человеке, его умственных способностях и его воспитании / К. А. Гельвеций. – М. : Соцэкгиз, 1938. – 711 с.
6. Гегель В. Ф. Философия права : пер с нем. / В. Ф. Гегель; ред. и сост. Д. А. Керимов - М. : Мысль, 1990. - 524 с.
7. Иеринг Р. Борьба за право / Р. Иеринг. - М. : Феникс, 1991. - 312 с.
8. Маркс К. Сочинения : в 39 т. / К.Маркс, Ф. Энгельс. - 2-е изд. - М. : Гос. изд-во политической лит., 1955. - Т. 3. - 318 с.
9. Чинакова Л. И. К вопросу об интересе как социологической категории. // Вопросы научного коммунизма и философии: материалы теоретической конференции. - Красноярск, 1965. - С. 54 – 59.
10. Бентам И. Введение в основание нравственности и законодательства / И. Бентам. - М. : РОССПЭН, 1998. - 415 с.
11. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – 2-е изд. - СПб. : Питер, 2000. – 720 с.
12. Маслоу А. Г. Мотивация и личность / А. Г. Маслоу; пер. с англ. - СПб. : Евразия, 1999. - 351 с.
13. Грибанов В. П. Интересы в гражданском праве // Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав.- М. : Статут, 2000. – С.

233 – 245.

14. Леонтьев Л. Н. Деятельность. Сознание. Личность / Л. Н. Леонтьев. – 2-е изд. - М. : Политиздат, 1977. – 277 с.
15. Мадіссон В. Взаємодія колективного й індивідуального інтересів як методологічна проблема філософії приватного права // Право України. – 1999. - № 1. – С. 23 – 25.
16. Леонтьев Л. Н. Лекции по общей психологии : учеб. пособие / Л. Н. Леонтьев ; под ред. Д. А. Леонтьева, Е. Е. Соколовой. - М. : Смысл, 2000. – 509 с.
17. Спиркин А. Г. Основы философии : учеб. пособие / А. Г. Спиркин. - М. : Политиздат, 1988. – 592 с.
18. Хвостов В. М. Система римского права : ученик / В. М. Хвостов. - М. : Спарк, 1996. – 523 с.
19. Бондаренко Л. Интерес как категория политической экономии // Экономические науки. - 1970. - №8. – С. 10 – 15.
20. Гукасян Р. Е. Проблема интереса в советском гражданском процессуальном праве / Р. Е. Гукасян. – Саратов : Приволжское кн. изд-во, 1970. – 200 с.
21. Кант И. Сочинения на русском и немецком языках : в 4 т. / И. Кант ; под ред. Б. Бушлинга, Н. Мотрошиловой.– М. : Ками, 1994. - Т. 1 : Трактаты и статьи (1784 - 1796). – 213 с.
22. Айзикович А. С. Важная социологическая проблема // Вопросы философии. - 1965. - № 11. – С. 19 – 24.
23. Ханипов А. Л. Интересы как форма общественных отношений / А. Л. Ханипов. – Новосибирск : Наука, 1987. – 181 с.
24. Шайкенов Н. А. Правовое обеспечение интересов личности / Н. А. Шайкенов. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1990. - 200 с.